

Г. В. Мироненко

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕЖИВАННЯ КІБЕРКОРИСТУВАЧАМИ СУБ'ЄКТИВНОЇ БЕЗПЕКИ В ІНТЕРНЕТІ

Висвітлюється проблема онлайн-безпеки в Україні. З'ясовуються напрями і способи захисту користувачів від небезпек кіберпростору, а також отримання ними знань щодо безпечної ІТ-опосередкованої діяльності. Розглядаються результати дослідження особливостей переживання кіберкористувачами суб'єктивної безпеки в інтернеті.

Ключові слова: інтернет, кіберкористувачі, онлайн-безпека, суб'єктивна безпека в інтернеті.

Освещается проблема онлайн-безопасности в Украине. Выясняются направления и способы защиты пользователей от угроз киберпространства, а также получения ими знаний о безопасности IT-опосредованной деятельности. Рассматриваются результаты исследования особенностей переживания киберпользователями субъективной безопасности в интернете.

Ключевые слова: интернет, киберпользователи, онлайн-безопасность, субъективная безопасность в интернете.

The problem of on-line security in Ukraine is highlighted. The methods and means of user's defense from cyber-space threat and the ways of gaining knowledge in the field of on-line security are defined. The results of research into peculiarities of user's experience of their subjective safety in internet are considered.

Key words: internet, cyber users, on-line security, subjective safety in internet.

Проблема. Вплив на особистісний розвиток новітніх інформаційно-комунікаційних технологій не може бути однозначно оцінений як позитивний чи негативний. На сьогодні існують дані, які слугують підставою описувати інтернет як середовище, що має ресурси особистісного зростання. Чи може таке кіберсередовище бути небезпечним для особистості? З одного боку, так: середовище, яке дає людині можливість здійснювати вільний і відповідальний вибір, звичайно, містить реальні небезпеки. Наприклад, завдяки низці специфічних властивостей самої мережі створюються умови для негативних трансформацій особистості в разі так званої кіберадикції. З другого боку, розширюються можливості позитивних змін в особистісній та пізнавальній сферах кіберкористувачів. Зокрема, виявлено, що перебування в інтернеті (як і комп'ютерні ігри) може позитивно впливати на зорово-

просторову функцію, розвиток індуктивного мислення, рухові функції і здатність до концентрації, а тому, зрозуміло, на успішність у навчанні.

То ж якій небезпеці можуть піддавати себе користувачі, перебуваючи в інтернеті? Наскільки безпечно вони почуваються при цьому? Чи мають сучасні школярі знання про реальні кіберзагрози та потенційні ризики віртуального простору? Чи володіють навичками безпечної роботи в мережі? Ось неповний перелік тих питань, які були поставлені в нашому дослідженні особливостей уявлень кіберкористувачів про безпеку ІТ-опосередкованої діяльності.

Мета статті: представити результати першого етапу дослідження особливостей переживання кіберкористувачами суб'єктивної безпеки в інтернеті.

Проблема онлайн-безпеки в Україні з часом усе більше загострюється і вимагає свого вирішення не тільки в суто технічному або технологічному, а й у соціально-психологічному, освітньо-виховному, етично-правовому аспектах.

Як зазначає Н. М. Бугайова [1], робота в інтернет-мережі має охоплювати такі рівні безпеки: *технічний* (удосконалення технологій щодо підвищення їх екологічності); *програмний* (розроблення та використання “захисних” програм); *інформаційний* (моніторинг, фільтрація якості контенту інформаційного простору); *медичний* (превенція та лікування порушень, викликаних несприятливим впливом інформаційно-комунікаційних технічних пристроїв: ідеться, власне, про *медіа-гігієнічний підхід як систему психофізіологічної профілактики негативних ефектів впливу інформаційно-комунікаційних технологій*, необхідність застосування якого було обґрунтовано в наших роботах [2]); *психологічний* (підвищення самоконтролю, самосвідомості і соціальної адаптації, профілактика кіберадикцій); *соціальний* (підвищення інформаційної культури кіберкористувачів, проведення освітньої і просвітницької роботи; іншими словами, ідеться про необхідність підвищення рівня медіа-культури та впровадження в навчальний процес медіа-освітніх практик); *правовий* (регулювання питань мережевої безпеки та боротьба з економічними й програмно-технічними злочинами).

Аудиторія користувачів усесвітньої мережі постійно зростає, причому значний її сегмент складають діти і підлітки, які повною мірою не усвідомлюють тих загроз, що можуть чекати на них у віртуальному просторі. Більше того, і самі дорослі часто недостатньо поінформовані та не готові до вирішення питань онлайн-безпеки як своїх дітей, так і своєї власної. Так, за результатами дослідження ризиків інтернету для українських дітей та їхніх батьків, проведеного Інститутом соціології НАН України [3], можна констатувати недостат-

ній рівень інформування населення про правила безпечної роботи в інтернеті як щодо наявності потенційних ризиків, так і щодо способів запобігання цим ризикам. Вартим особливої уваги, на наш погляд, є з'ясований у ході дослідження факт значної розбіжності між упевненістю дітей у своїй поінформованості і реальним рівнем інформування, що обумовлює досить ризиковану поведінку дітей в інтернеті.

Тому сьогодні суспільству загалом та фахівцям цієї галузі зокрема треба об'єднати свої зусилля і вдатися до необхідних заходів, щоб захистити користувачів від небезпек кіберпростору та навчити їх правил безпечної ІТ-опосередкованої діяльності. З цією метою в лютому 2010 р. Міністерство освіти і науки рекомендувало українським школам провести з нагоди Дня безпечного інтернету інформаційні заходи для дітей і батьків, присвячені родинній онлайн-безпеці. Відповідно у багатьох навчальних закладах було проведено конкурси, відкриті уроки, вікторини, батьківські збори, під час яких учасники опановували правила безпечного користування інтернетом. 9 лютого 2010 р. Коаліція за безпеку дітей в інтернеті провела освітню конференцію, присвячену європейському Дню безпечного інтернету, який відзначають понад 50 країн світу у перший вівторок лютого [3].

До речі, День безпечного інтернету відзначають в Україні вже вдруге. І якщо раніше основною метою таких заходів було привернути увагу громадськості та державних інституцій до проблеми захисту дітей у глобальному інформаційному просторі, то тепер організатори звертаються безпосередньо до батьків. Саме батьки у першу чергу несуть відповідальність за безпеку дітей, тому саме вони і повинні підвищувати рівень медіа-культури як свій власний, так і своїх дітей.

Емпіричне дослідження уявлень старшокласників про безпеку ІТ-опосередкованої діяльності здійснювалося в кілька етапів. У межах даної статті ми представляємо результати першого етапу дослідження, який полягав у проведенні асоціативного експерименту. Метою його було виявлення особливостей реакцій і загальної поведінки в інтернеті, які розглядалися нами як показники емоційно забарвлених уявлень кіберкористувачів. Ми скористалися однією з найдавніших проєктивних технік – *методикою спрямованих асоціацій* (або примусових зв'язків). Об'єктом оцінювання для випробуваних став концепт “інтернет”. При цьому асоціації продукувалися досліджуваними щодо таких категорій, як “колір” і “тварина”.

Дослідження проводилося на вибірці старшокласників із 352 осіб (205 дівчат і 146 хлопців, відповідно). Досвід роботи в інтернеті від одного до трьох років мали 45% випробуваних, а 47% витрачали на перебування в мережі зазвичай від однієї до чотирьох годин щодня.

Аналіз змістових характеристик кольорів, з якими випробувані асоціювали інтернет, демонструє переважання приймаючої позиції у їхньому ставленні до мережі. Так, 85% досліджуваних у своїх асоціаціях використовували основні кольори (30% – синій, по 20% – зелений і червоний, 15% – жовтий), по 5% респондентів асоціювали інтернет з білим і фіолетовим кольорами.

Отже, особливості сприймання нашими випробуваними інтернету можуть бути описані таким чином. Третина респондентів (30%) асоціює інтернет із синім кольором, що свідчить про переживання почуття довіри і близькості. ІТ-опосередкована діяльність у багатьох актуалізує переживання підконтрольності та впорядкованості того, що відбувається, – 20% для характеристики інтернету вибирають зелений колір. Так само кожен п'ятий респондент переживає почуття радості, збудження, готовності діяти (вибір червоного). Для частини (15%) випробуваних мережа – це спосіб розважитися, пережити якусь пригоду і відчуття “легкість буття” (вибір жовтого). Деяких старшокласників (5%) опосередкована інтернетом діяльність приваблює своєю “театральністю” і таємничістю (вибір фіолетового), що обумовлено передусім її анонімністю. Іншими словами, 95% респондентів інтернет-активність дає змогу задовольнити базові потреби й актуалізувати комфортний для даної людини афективний стан.

Найбільш цікавими з огляду на мету нашої роботи є два показники, з'ясовані в ході дослідження: 1) вибір екстенсивних кольорів (червоного і жовтого), що свідчить про схильність кіберкористувачів нашої вибірки до розширення сфер активності, прагнення новизни і вираженої комунікативності в інтернеті; 2) відторгнення нейтральності (сірого кольору), що відображає прагнення до зануреності у всі можливі види інтернет-діяльності і високу зацікавленість усіма ними.

Для продукування асоціацій щодо категорії “тварина” ми запропонували випробуваним відповісти на запитання “*З якою твариною у Вас асоціюється інтернет?*”. Зазначимо, що практично завжди обра на тварина відображає ставлення випробуваного до обговорюваного предмету, навіть якщо він цього і не усвідомлює. Звичайно, що при цьому коментарі респондентів є обов'язковими, адже може виявитися, що смисл, укладений в асоціацію, не збігається із загальновідомим.

Аналіз виявлених асоціацій свідчить про те, що більшість користувачів сприймають мережу як могутню, сильну, швидку та активну технологію, в руках якої зосереджена досить значна влада, – 45% випробуваних асоціює інтернет з левом і 15% – з тигром. Так, за словами одного з випробуваних, “*лев – цар звірів, а інтернет – цар інформації!*”. При цьому респонденти змальовували образ лева, тигра як

сильної, енергійної, могутньої, мудрої, але не агресивної, не злої тварини, тобто такої, що не сприймається як дуже хижа і небезпечна.

Група асоціацій з такими тваринами, як заєць, миша, ящур, рись, гепард додатково підкреслює динамічність, енергійність, активність образу інтернету.

Багато випробуваних (25%) асоціювали мережу з кішкою, яка викликає переживання чогось близького, рідного, затишного, домашнього, приємного, водночас приваблює своєю загадковістю. Слід, однак, зазначити, що в деяких респондентів (2%) мережа асоціюється з пантерою – елегантною, загадковою, швидкою, дещо непередбачуваною, а відтак потенційно небезпечною.

Частиною випробуваних (10%) була запропонована асоціація, пов'язана з надійністю, вірністю, передбачуваністю та розумністю інтернету: вірний пес, собака – друг людини (*“вірний, дресирований пес – у нього тільки один хазяїн, який задає команди, а пес їх виконує”, “інтернет – друг людини, вона без нього вже не може”*).

У деяких випробуваних (2%) асоціації з інтернетом мають позитивне, яскраве емоційне забарвлення, обумовлене, найімовірніше, різноманітністю, багатогранністю, розважливістю, захопливістю інформаційної наповненості мережі (павич, півень, метелик, папуга, мавпа). Лише в поодиноких випадках випробувані ставляться до такого різнобарвного контенту критично: *“Інтернет нагадує ворону, яка багато знає, але серед того її знання часто трапляється непотріб”*.

Дуже незначна група асоціацій відображає негативне ставлення випробуваних до мережі. Так, лише окремі респонденти асоціюють інтернет із вовком, шакалом, лисицею – небезпечними, хитрими та підступними хижаками (*“інтернет такий же безжалісний, як хижак... захоплює нові території, вільний простір”; “...за допомогою хитромудрих маневрів керує твоїм вільним часом”*). Інші сприймають інтернет небезпечним насамперед через наявність у ньому вірусів, які асоціюються з голками дикобраза чи їжака (*“...у них багато голок, так само й інтернет переповнений вірусами, які дуже не хочеться підходити, тому потрібно бути обачним”*).

Слід зазначити, що така, здавалося б, традиційна асоціація інтернету з *“павуком, що плете павутиння”*, серед наших випробуваних траплялася досить рідко. Можливо, респондентам видається банальним порівнювати мережу з павуком і павутинням, однак характеристики таких асоціацій залишалися незмінно негативними: *“затягує... якщо почнеш користуватись, то вже не зможеш перестати”*; *“важко виплутатися”*.

Отримані дані певною мірою підтверджують передбачувані багатьма дослідниками ефекти інтернет-діяльності. Так, А. Є. Жичкіна

вказує на те, що опосередкована комп'ютером взаємодія вирізняється часом навіть більшою, ніж у реальному спілкуванні, емоційністю контактів, менш вираженим негативізмом, більшою увагою до міжособової проблематики, і пояснює це характерним для віртуально-го спілкування *переживанням суб'єктивної безпеки* [4].

У свою чергу В. К. Нестеров підкреслює, що особливістю довірливого спілкування в інтернеті, порівняно з реальним, є емоційна забарвленість, яка, за висловом автора, “прямо провокується” такою особливістю віртуальних комунікацій, як анонімність. Завдяки цьому, по-перше, зникає детермінованість учинків: людина робить не те, що повинна, а те, що хоче; по-друге, образ партнера набуває таємничості – непізнане ж завжди притягує; і якщо людина відкривається, то це надає відносинам певної інтимності; по-третє, свобода від будь-якої відповідальності, випадковість зустрічей і завжди існуюча можливість у будь-який момент перервати зв'язок і назавжди зникнути в безмежній мережі дають змогу людям бути більш відвертими, ніж у реальності [5].

Отриманий у ході емпіричного дослідження матеріал є підставою для таких *висновків*. Анонімність віртуального середовища і його свобода від невербальних компонентів створюють можливості для переживання кіберкористувачами суб'єктивної безпеки в мережі. Образ інтернету вони пов'язують з відчуттями, які асоціюються з енергійністю, динамічністю, різноманітністю, водночас упевненістю, легкістю, спокоєм, довірливістю та комфортом. Добре видно, що наша інтернет-аудиторія зовсім не намагається відгородитися, захиститися від можливої агресивності, небезпечності мережі, адже остання не сприймається як загрозна і не викликає відчуття тривоги й неспокою.

Л і т е р а т у р а

1. Бугайова Н. М. Особливості соціальної взаємодії в кіберпросторі та ризики віртуального середовища [Електронний ресурс] / Н. М. Бугайова. – Режим доступу: Psy-science.com.ua/department/Tezy-konfer-2010/bugayova.doc.
2. Мироненко Г. В. Інформаційно-технологічна безпека школяра: медіагігієнічний підхід / Г. В. Мироненко // Соціальний педагог. – 2009. – № 10(34). – С. 48–56.
3. Підвищення безпеки роботи та перебування в Інтернеті [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.onlandia.org.ua>.
4. Жичкина А. Е. Особенности социальной перцепции в Интернете / А. Е. Жичкина // Мир психологии. – 1999. – № 3(19). – С. 72–80.
5. Нестеров В. К. К вопросу об эмоциональной насыщенности межличностных коммуникаций в Интернете [Електронний ресурс] / В. Нестеров. – Режим доступу: <http://flogiston.ru/projects/articles/netemotions.shtml>.